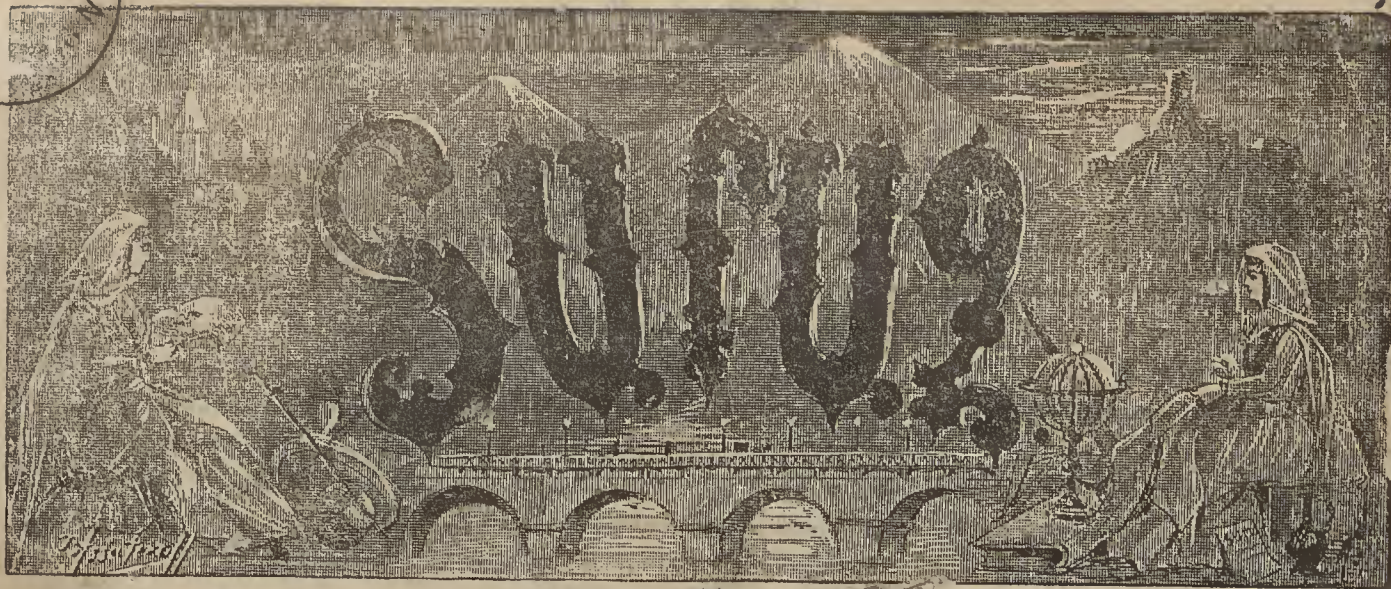

«ԱՂԲԻԻՐԻ» ՅԱԻԵԼԻԱԾ

ՏԱՐԱԶԸ ԼՈՅՍ Է ՏԵՄԵՆՈՒՄ ՇԱԲԱԹԸ ՄԻ ԱՆԳԱՄ ԿԻՐԱԿԻ ՕՐԵՐԸ
ՏԱՐԵԿԱՆ 50 ՀԱՄԱՐ

№ 25 Կիրակի 20 յունիսի

Զորրորդ տարի

1893

ԲԱՅԻԱԾ Է «ԱՂԲԻԻՐԻ» և «ՏԱՐԱԶԻ» 1893 թ. 2-րդ ԿԻՍԱՄԵԱԿԻ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ.

Նոր բաժանորդներից հետևեալ ընծաները կըստանան միայն ամբողջ տարեայ «ԱՂԲԻԻՐԻ» և կէս տարեայ «ՏԱՐԱԶԻ» միասին գրեղները:

Ն. Վ. ՄԿՐՏԻՉ ԽՐԻՄԵԱՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵ-
ՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Կիրակի, յունիսի 13-ին բարձրագոյն հոգևոր իշխանութեան հեռագիրը յայտնեց, որ յունիսի 5-ին հաստատուել է կաթողիկոս ամենայն Հայոց Տ. Տ. Մկրտիչ Խրիմեան—Հայրիկ: Այդ օրը Թիֆլիսի եկեղեցիներում առաջին անգամ լիշեց պատարագին նոր Կաթողիկոսի անունը:

Նորին Վեհափառութիւնն արձակած է տաճկաց հպատակութիւնից մայիսի 19-ին, ընդունւած է ռուսաց Կայսեր հովանաւորութեան ներքոյ, և գալու է Եջմիածին Տրիէստի վրայով:

Արդեօք այս դարիս մէջ մէկ ուրիշ կաթողիկոս ստատուել է այսպէս անհամբեր, այսպէս կարօտով. արդեօք մէկ ուրիշ կաթողիկոսի վրայ՝ Գրիգոր Լուսաւորչի գահը բարձրանալիս, գրեւէ են աւելի մեծ յոյսեր, տենչալից ցանկութիւններ:

Երկար կեանք Քեզ, Վեհափառ Հայրիկ, մեր առաջին հանրահայկական Կաթողիկոս:

Ներկայ պարագաներում, երբ մի քանի «աւանդապահներ» ճգնում են փոփոխել մեր ե-

կեղեցական ամբողջ կազմակերպութիւնը թէ մեզ մօտ և թէ Տաճկաստանում, երբ տգիտութիւնը շահասիրութիւն է միայն ծնել մեր եկեղեցական դասի մէջ, մեր յոյսը միայն անպայման հեղինակութիւն ունեցող մարդու վրայ է:

Բայց քանի էլ մեծ լինեն այն մտաւոր և բարոյական ուժերը, որ նպաստել են Վեհափառ Խրիմեանի հեղինակութեան բարձրանալուն, նրանք միայնակ բաւական չեն մեր առաջադիմութեան համար:

Վեհափառ Խրիմեանը ստեղծւած է ընդհանուր յոյսի համար, բայց միայն նրանց յոյսի համար, որոնք պատրաստ են իրեն հետ միասին աշխատելու անկեղծ սրտով, լաւագոյնի հաւատով:

Իսկ նա, որ այժմից իսկ մտադիր է մի կողմ կանգնած՝ մնալ միայն անգործ հանդիսատես, նա, որ սովոր է ուրիշի ճգնութիւններից օգուտ քաղելու՝ ինքը անգործ մնալով, նա ի՞նչ իրաւունքով կարող է պահանջել որ Վեհափառ Հայրիկը իրագործէ այն յոյսերը, որ նրա վրայ ինքը դնում է:

ՀԱՅՐԻԿԸ ՊԱՏՐԻԱՐԳ

1869 թ. էր, այն օրհնեալ տարին, երբ Հայրիկը պատրիարք ընտրւեցաւ: Աշնան վերջն էր, փչում էր քամին, տերեւները սկսել էին թափւել, ծաղիկները թառամել, սակայն մարդիկ սովորւած էին նրանց ոտները և ուռենիների ճիւղերը և Հայրիկի առաջ տանում:

«Ովսաննա Հայրիկին», կոչում էր ոգևորւած ամբոխը...

Պոլսի բոլոր Հայ ժողովուրդը, Հայոց հոգևորականութիւնը, կառավարութեան ներկայացուցիչները, հաւաքւել էին ծովի ափը և սպասում էին Հայրիկին:

Տաճիկ էֆէնդիները իրանց պաշտօնական զգեստը հագած, հէզ դէմքով՝ շտապում էին դէպի ծովի ափը ասելով. «Մի տեսնենք՝ ադ ի՞նչ ջուրա մարդ է, որին Հայքդ ադքան կը սիրէք»:

Իսկ Սրվաճեան էֆէնդին վարսերը սանդրած, մաքուր զգեստով ուրախացած գալիս էր, մամուլի ներկայացուցիչների հետ, արդէն հասած լինելով իր նպատակին. խեղճը քանի՜ զրկանքներ էր կրել, քանի՜ անգամ դադարեցրած էր իր «Մեղուն»:

Նրա ետևից գալիս էր մի ծերունի, շրջապատւած մի քանի իր հասակակիցներով, որոնք ամօթից ստիպւած եկել էին Հայրիկին դիմաւորելու. այդ պարոնը իր խմբակով հակախրմեանական էր, և շաբաթը մի անգամ Հռոմայ պապի կիրքն էր գալիս, կամ նորից զղջալով իր հաւատը ընդունում էր կամ դիմում էր Լուտերին. նոյնպէս և հինգ լրագրի խմբագիր էր, մազիստրոս և աստուածաբան էր, որը մի նոր գիւտ էր գտել զեւերի գոյութեան մասին, որի պատճառով Մ. Նալբանդեանը կազմել էր հետեւեալ հաւատամքը. «Հաւատամք յարդիւնս Քրիստոսի, միջնորդութեամբ կախարդութեան: Հաւատամք ի փրկութիւն հոգւոյ, հաղորդակցութեամբ դիւան: Իսկ որք ասեն թէ չիք կախարդութեան կամ թէ ոչ գոն դեք, զայսպիսիսն նդովէ մեծ տրամաբան և աստուածաբան, տնօրինող և յօրինող «Երեւակ», «Հայաստան» և «Ձոհալ» լրագրաց՝ Չամուռճեանն»: Ահա այդ մարդն էր գրւում իր ախոյեանին դիմաւորելու:

Արդէն կէս օր էր, բայց Հայրիկը չըկալ. ո՛ւր է, ժողովուրդը սպասում է նրան, էլի կըսպասի, մինչև վաղն էլ կըսպասի... Բոսֆորի ափը լցւած էր բազմաթիւ ժողովրդով, որոնց խօսակցութեան նիւթը Հայրիկն էր, մինը պատմում էր նրա քարոզութիւնների և բարութիւնների մասին, միւսը թէ նա ինչպէս կեանք է անցկացրել Վարազուն,

երրորդը թէ ինչպէս Նիկոմիդիոյ մի առաջնորդը անարժան լինելով իր ամբողջ հօտը կորցրել է, պատրիարքը Հայրիկին ուղարկում է այնտեղ անարժան առաջնորդի փոխարէն. Հայրիկը իր մի քարոզով դարձնում է բոլոր հօտը դէպի իր մայրական եկեղեցին, բայց չար մարդիկ դարձեալ չարախօսում են Հայրիկի մասին, պատրիարքը նրան իր մօտ է կանչում և նրա փոխարէն ուղարկում է մի եպիսկոպոս, ժողովուրդը տեսնելով սրա անընդունակութիւնը, դարձեալ բողոքական է դառնում: Ու շատ ուրիշ բաների վրայ էին խօսում: Յանկարծ երեւցաւ դրօշակներով զարդարւած նաւը... Թնդանօթները որոտացին...

— Հայրիկն եկաւ... կոչեց ոգևորւած ամբոխը. — կեցցէ՛ Խրիմեան...

Ծափահարութիւնները և կեցցէները պատառում էին Բոսֆորի խուլ ալիքները... Նաւը մօտեցաւ, ժողովուրդը ոգևորւած կոչեց. — կեցցէ՛ Հայրիկ, կեցցէ՛ Խրիմեան, կեցցէ՛ նոր պատրիարք... հոգևորական դասը երգով առաջ գնաց, Հայրիկը իջաւ նաւից. յանկարծ մօտեցաւ մի պատանի սպիտակ ձեռնոցներով, սևագոյն դէմքով, խորհրդաւոր աչքերով, ձեռքին մի թերթ և կանգնելով Հայրիկի առաջ՝ սկսեց կարդալ.

Հրեշտակդ յուսոյ, թռիւռ առ մեզ.
Շատ թառեցար, բո՛ւ սըրտակէզ,
Համր ի նոճիս աւերակաց...
Թէ բարեկամ ես ամայեաց՝
Մեր սիրտք ալ են աւեր, թափուր.
Լից զնոսա հոգւոյդ ի հուր.
Բոցովդ աչաց սո՛ւնն արծարծես.
Ձանրզգայ սիրտըս եկ վառէս:

Մեղմ Աստուծոյն հե՛զ փաստաբան
Դու խաչակի՛ր խաղաղութեան
Շանթից փոխան մեղըր հօսէ,
Ձմեզ վերացու յայտ թուխ փոսէ.
Եւ, մութի մէջ, հայաստանցին
Թէ կորնչի հեծեծագին՝
Հասցո՛ւ նրմա ջահ լուսաւոր,
Դու ես լուսոյ ուխտեալ զինւոր:

Օ՛ն, Հայրիկին ընդ առաջ
Երթամք, հայեր, աջ ի յայ,
Հերիք կոհակք անջատեն
Ձափըն որդւոց հօր լաստէն.
Պատուեմք Ոսփորն քաղցր ի ձայն՝
«Ողջոյն քեզ, ո՛ւ Խըրիմեան»:

Այդ երիտասարդն Մինաս Չերազն էր. ժո-

զովուրդն աւելի ոգևորւեց և սկսեց կոչել. «Ողջո՛յն քեզ, ո՞ր խիմեան»...

Հայրիկը ուրախացած արտասանեց. «Ի՞նչով պիտի փոխարինեմ ժողովրդի այս սէրը»: Սակայն կարծես նոյն բոպէին նրա վրայ եկաւ մարդարեւական ոգին, նա գուշակեց. «Պատրիարքութիւն յանձն առնելով, կըզգամ, որ ծանր լուծի կենթարկւեմ: Թէև այսօր ժողովուրդը «ովսաննա կոչելով ինձ այստեղ կառաջնորդէ, այլ վաղը, երբ պաշտօնիս պահանջման համեմատ սկսեմ զեղծումները բարեկարգել, պիտի սկսեն պոռալ. «Ի խաչ հան զդա, ի խաչ հան զդա»...»

Այդ գուշակութիւնը կատարւեցաւ:

ԶԱՐ. Տ.

ԻՍՐԱՅԷԼԱՅԻՔ ԲԱԲԵԼՈՆՈՒՄ

Դաւթի Սաղմոս. գլուխ ՃԼԶ.

I

Վէս Բաբելոնի յորձուտ գետերի ձորի ափերի մօտ վշտահար նստած՝ Լուս լալիս էինք, երբ մեր պանծալի Սիօնըն յիշում... Եւ անտուն, անքուն Մենք՝ ուռիների դալար ճիւղքերից Պուրբ կտակները գաղում ու կախում:

II

—«Ի՞նչու է՞ք լալիս» —մեր գերիները Ասում էին մեզ. —«Ի՞նչու է՞ք բուրում Զքնաղ Սիօնի անուշ երգերը»: ...Եւ Բ՛նչ —մենք միթէ օտար աստղերի Յուլյանքի տակ կարող ենք երգել Վեհ սաղմոսները Տէր-Սաբափութի:

III

—Օ՛, Երուսաղէմ: Եթէ ուրանամ, Ես քեզ մոռանամ, թող իմ բազուկս Եւ ինձ մոռանայ. լեզուս յաւիտեան Թող կպչի քմբիս. եթէ միշտ չըլիշեմ, Զըփառաբանեմ քեզ, իմ Նազելիս, Բերկրանքիս աղբէր, Կոյս Երուսաղէմ...

IV

Տէր, վրէժխնդիր, Տէր Իսրայէլի, Յիշիր Եզովմի բերտ որդիներին, Որոնք Սաղէմի դժբախտ օրերի Տառապանքներում մըռնչում էին, — «Ո՛ւֆ, տապալեցէք, հիմն ի վեր քանդէք, - Սիօնն ու Մորիան *) թող փռշուժ թաղւին...»

*) Մորիա — Երուսաղէմի երկրորդ քարաբլուրը, որի վրայ բարձրանում է Սողոմոնի տաճարը:

Y

Օ՛, թշնառ դուստր — գոռոզ Բաբելոն, Անհուն երանի, որ ոճիրներիդ Արդար հատուցումն պիտի ընդունես. Օ՛, երնէ՛կ նրան, որ պիտի փութայ, Որպէս հուր-հեղեղ կլանելու քեզ Եւ մանուկներիդ արեամբ յագենայ...

Ա. ԻՍԱՀԱԿԵԱՆ

20 մայիսի.
Ալէքսանդրապոլ.

ՀԱՅ ՄԱՄՈՒԼԻ ՀԱՐԻՐԱՍԵԱԿԸ

Լրագրութեան առաջին հիմնադիր Թէոփրաստ Ռենոգոյի պատւին Պարիզում արձանը բանալու ժամանակ՝ Դիւպիւլին այս տարի ասաց ի միջի այլոց.

«Մեզ համար, որ ապրում ենք հասարակապետական վարչութեան ներքոյ, ուելորդ է անգամ խօսել մամուլի արժանիքների մասին. բաւական է միայն յիշեցնել որ մամուլը հասարակական կեանքի անհրաժեշտ օրգանն է»:

Եկող 1894-ի մայիսի 20-ին լրանալու է հարիւր տարի մեր առաջին թերթի՝ «Ազգարարի» լոյս տեսնելուց յետոյ:

Այդ մէկ դար ժամանակամիջոցի մէջ արդէօք մեր լրագրութիւնը մեր հասարակական կեանքի անհրաժեշտ օրգանն է դարձել:

Ոչ ոք չի հերքիլ որ մամուլը արագ զարգացել է այս հարիւրամեակի ընթացքում թէ թըրքահայոց և թէ ռուսահայոց մէջ, և արդէն իր վրայ է առել հասարակական գիտակցութիւնը արտայայտելու դերը:

Մինչև անգամ ամենատաղէմ թերթերն արտայայտիչ են եղել յայտնի, շատ անգամ վերին աստիճանի ազդեցիկ և յամենայն դէպս մեծ անցեալ ու տրագիկա ունեցող խմբի կարծիքների. անգամ այդպիսի թերթերը աշխատել են ուղղութիւն տալ ժողովրդի մտքին իրանց տեսակետներից լուսաբանելով եղած երևոյթները:

Իսկ առաւել լրագրութեան ամենահամակրելի մասը՝ իր գործելու, առաջադիմելու անյադ եռանդով, եղել է խօ մեր մէջ ևս միշտ «հասարակական կեանքի ամենագորեղ գործօններից մէկը, գիտութիւններ և գաղափարներ տարածելու ամենալաւ միջնորդ, նպաստել է ամբողջ մարդկութեան միութեան և մօտենալու գործին և տւել է ամենանշանաւոր և անգնահատելի միջոցներ մարդկութեան աւելի արագ բարոյական և մտաւոր զարգացման համար»:

Ներկայ ըստ էին Հայերիս մէջ էլ եկեղեցու հետ միատեղ, եթէ ոչ աւելի մեծ և թարմ, գոնէ ոչ պակաս ոյժով ազդում է կեանքի վրայ լրագրութիւնը. մէկ դարի ընթացքում ստեղծւեց մի այնպիսի ոյժ, որ ընդունակ է անընդհատ կերպով վարճանալու և կըզարգանայ աւելի և աւելի, քանի որ կըզարգանայ և հասարակական կեանքը: Լրագրութիւնը ապագայ ունեցող, օրէցօր աճող մէկ ոյժ է մեր մէջ ևս:

Թէ ինչպիսի դեր է կարողանում արդէն այժմ կատարել մամուլը, ցոյց տւին վերջին կաթողիկոսական ընտրութիւնները. իսկ որչափ խուլ է գնում հասարակական կեանքը առանց կենդանի լրագրութեան, այդ էլ պարզ եղաւ վերջին կիսամեակին:

Եւ արդեօք ինչպէս պէտք է յաւերժացնենք մեր մամուլի հարկւրամեակը. դրա համար ժամանակ է որ պատրաստութիւններ տեսնեն:

Սակայն ինչ էլ որ անենք այդ տարեգարձը սկստւելու համար, լրագրական մի դրամագլուխ կազմենք թէ մի որ և է ստեպէնդիա լրագրական գործով զբաղւելու ընդունակների համար — մեզ համար այդ շատ էլ կարևոր է:

Այլ մեզ համար կարևոր է որ տալագրական խօսքը գոնէ տարեգարձից յետոյ աւելի յարգւի, քան եղել է մինչև այսօր, որ լրագրութիւնը՝ դիմադրւելով հասարակութեան կարծիքը՝ դեկամարելու ցանկութեամբ, խաղ չանէ խօսքի հետ, որ խօսքը լինի յաւիտենական ճշմարտութեան և բարւոյ արտայայտիչ և ոչ թէ ժամանակաւոր անձնական շահերի տրւանեակ:

Արդեօք հարկւր տարի գոյութեան տարեգարձը չըլլէ՞տք է տօնւի հէնց այդպիսի ներքին, բարոյական կատարելագործութիւնով, որպէսզի ամեն մէկը, որ մամուլի մէջ մասնակցելու համար գրիչ է առնում ձեռքը, անկեղծօրէն և լիակատար իրաւունքով բացազանջի Ռենդօլֆի հետ. «Ես ճշմարտութեան քարտուղար եմ և ոչ թէ սուր ստրուկ»:

ՍՏ. Լ.

ՍԿԱՆԴԻՆԱՎԱԿԱՆ ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ *)

Երկաթուղու վագոն նստելով՝ դնացի Սառհոյմից դէպի հիւսիս արևմուտ 3 ժամ հեռավորութեան վրայ գտնուող մի փոքրիկ քաղաք:

Կայարանից կէս կիլոմետր ոտով անցնելուց յետոյ, ես հասայ այդ քաղաքի բարձր տեղ կանգնած միակ եկեղեցուն, որի բազով իջայ գլխաւոր փողոցը: Այդ փողոցը մի ծայ-

րին սկսում է պատանինների դպրոցը և միւս ծայրին վերջանում է երկսեռ մանուկների դպրոցով. դէպի այս վերջինը ուղղեցի ես իմ քայլերը: Այստեղ փողոցը փոխւում է մի լայնարձակ ծառատունկ այգու, որի մի մասը խառնւում է քաղաքային այգու հետ, իսկ միւսը՝ պարունակելով իր մէջ երկսեռ ուսումնարանը, նմանւում է քաղաքի ծայրով անցնող ջրանցքի:

Ուսումնարանը մի քառակուսի երկյարկանի պարզ շինութիւն է, որի շուրջը ոչ ցանկապատ կայ, ոչ պատ: Նա բազ չունի, այլ նրա մեծ մեծ պատուհանները և դռները նայում են դէպի բաց այգին:

Նրբ մօտեցայ այդ տեղին, մի թփի ետևից բարձրացաւ մի փոքրիկ սպիտակագէժ և առողջակազմ աղջիկ, մազերը մինչև ճակատի կէսը ուղիղ կտրած, իսկ ետևից մինչև գոտին ազատ արձակած. նա սիրալիր կերպով դուրսէլը խոնարհեցնելով բարեկց ինձ: Շուտով նրան հետևեցին էլի ուրիշ երեք աղջիկներ: Սրանք հագած ունէին կարճ չրջագլխաւորներ, ոտներին՝ մինչև ծնկները երկար գուլթաներ սղմած և հասարակ կրծքկալներ. երևում էր որ չորը յարմարեցրած է մաքուր մնալու և ազատ խաղալու ու շարժւելու համար: Հսկառակ մեր գունատ աշակերտուհիների, սրանք աշխոյժ, առոյգ և գորովի էին: Հէնց որ ինձ տեսան՝ ամեն տեղի փոքրիկների բնաւորութեան համեմատ, այդ աղջիկները կայտառութեամբ վազեցին դէպի ուսումնարան և երևի յայտնեցին ընկերների օտարականի գալուստը, որովհետև չուտով հետաքրքիր նոր դէմքեր դտակները վերցնելով և բարեկիտ, դիմաւորեցին ինձ. սրանցից յետոյ եկան էլի մի քանի աղջիկներ և թւով մինչ 15 հոգի կազմեցին իմ սկիտաւ: Նրբմիւս երբ ես կանգ էի առնում և չրջակաքս դիտում, նրանք միմեանց աղանջին փսփսում էին և որը ծիծաղում, որը ընկերին բօթում, ահա սրանցով չրջապատւած՝ ես մօտեցայ ուսումնարանի նախադռանը: Նրեխաներից մի հասակաւորը մօտեցաւ և պատկառելով հարցրեց.

— Farbror (հօրեղբայր), երևի դուք կամենում էք տեսնել մեր ուսումնարանը:

— Jo min pojke (այո, իմ փոքրիկս): Իմ պատասխանը նրանց շատ դուր եկաւ:

Ես սկսեցի գիտել շինութիւնը:

Մի նախասենեակ անցնելով շինութեան միջով, լռածանում է նրան երկու հաւասար մասերի: Նախասենեակի մէջ մի լայն սանդուղք տանում է դէպի վերին յարկը, ուր օրիորդների դասատուներն է. իսկ ներքեւում երկու կողմն ևս ընդարձակ դահլիճներ են, որոնցից ամեն մէկը փոխ դասատուն է:

Նրեի դասամիջոց էր: Իմ շուրջս հաւաքւել էին այժմ 30-ից աւելի երեխայ: Առաջին անգամ ես սկսեցի հարցնել:

— Իմ երեխայք, կարելի է արդեօք մտնել ձեր դասատունը:

— Վարսօգու, վարսօգու (var så god, եղէք այնպէս բարի), ճիշտցին ամենքը:

— Իսկ ձեր վարժապետը չի բարկանալ արդեօք:

— Օ, երբէք, երբէք. նա շատ բարի է և դուք կը համոզւէք, երբ նա կըդայ:

— Յարբրուտ, համեցէք մեր դասատուն, մեր վարժապետն աւելի բարի է:

*) Տես «Տարազ» № 14.

Մ. Բ. Բ. Բ.

(Գրեգոր-բէյ Սմբատյան—Մամիկոնեանի լիակատարանը)

—Ֆարրերուտ. ոչ, մեր դասատունն մտէք. առաջինն հրելով մէջ մտաւ մի ուրիշը:

—Նիթէ ժամանակս ճերի, ես ձեր ամենի դասատունն էլ կայցելեմ, շնորհակալ եմ, ասացի ես և մտայ առաջին ամենամօտիկ դռնով:

Նրեք ըստէնաչափ ես սպասում էի ներսում և այդ ժամանակում անդադար հետաքրքիր զվոններ դռնի արանքից ներս էին մտնում, ինձ նայում և անհետանում:

Առաջի պատին մօտ յատակից կէս քայլ բարձրութեամբ դրած էր մի երեք մետրաչափ քառակուսի պատուանդան. սրա վրայ մի գրասեղան և մի աթոռ ուսուցչի համար. աջ պատի մօտ դրած է գրատախտակը, և մի չրջանակ քարտէզ կախելու համար: Աշակերտական նըստարանները նոր ձևի էին և երկու երկու աշակերտներին համար: Առաստաղը խիստ բարձր է, լոյսը շատ, ամեն մի պատուհանի մի փեղկում վիտտելասիօն, ամեն ինչ համապատասխան առողջապահական պահանջներին: Գահիճը այնչափ ընդարձակ է, որ լայնութեամբ դրած են չորս նստարաններ, այն էլ արանքներում ամենաազատ անցքեր թողած:

Նս վերցրի ուսուցչի սեղանից մի գիրք. նրա սուղին իսկ երեսում կար նկարած մի պատկեր, որի տակ դրած էր «Կովկասեան տիպեր», յետոյ բացադրութեան մէջ ասւած է. «Շէնդացոց տիպը նոյնն է, ինչ որ Կովկասեցուներ, միայն թէ վերջինների երեսի գոյնը աւելի թուլս է, իսկ նրանց մազերը սև է և գանգուր»:

Ակամայ մի համեմատութիւն արի, այս ամենը ճիշդ է, միայն չէ ասւած, որ Կովկասեցու սև մազերը յաճախ 25 տարեկանից է սկսում սպիտակել, մինչդեռ շէնդացու չէկ մասերը հազիւ 40 տարեկանից:

Այս մտածմունքի մէջ էի, որ յանկարծ սաստիկ աղմկից սթափուեցի և գիրքը դրի տեղը: Նս մօտեցայ դռան. նա բացեց և իմ աչքին ներկայացաւ հետեւալ պատկերը.—քառասնի չափ աշակերտներ կարգով շարւած սենեակի մէջ տակտով արոփում էին յատակին ոտներով. ուսուցչի՝ մէջքը՝ դուրս դարձրած, տակաւ էր տալիս ձեռքերով. նա միջին հասակի մարդ էր, կինոմոնոպոյն մագերով և ճաղատ դադաթով: Ուսուցչի վերջին անգամ տակաւ տալով՝ մէկ, երկու, երեք, մէկ, երկու, երեք, ասաց և շրջեց, որ ներս մտնէ դասարանը, մենք հանդիպեցինք միմեանց:

—Սի դէր (նայեցէք այստեղ), գոչեց նա: Նս պատկառանքով ողջունեցի նրան. ճա ներս մտաւ և բերանը մեծ բացելով ինձ այնպէս նայեց, որ կարծես թէ՝ մենք շատ վաղեմի բարեկամներ լինէինք, և որ երկար ժամանակ նա ինձ չէր տեսել:

Այդ րոպէին նրա դէմքի վրայ կարելի էր կարգալ հետեւալը.

—Ա՛ սիրելի բարեկամ, այդ որտեղ ես մնացել. դու ով, այստեղը ո՞վ. քանի տարի, քանի ամիս. իսկ յետոյ գուցէ և մի գրկախառնութիւն. բայց այդ չեղաւ ի հարկէ. նա դուռը ծածկեց, սակայն խուլ արոփելնը չէր դադարում. աշակերտները անխնայ, յատակը դղրդեցնում էին: Նս մօտեցաւ ձեռս բռնեց և մենք մի քանի վիտտելարձ սիրտիւր խօսքերով ծանօթացանք: Ըստ երևոյթի նա շատ բաւական էր իմ ներկայութիւնից և ուրախ, որ պէտք է կարողանայ իր ուսուցչական տաղանդը ցոյց

տալ: Նս մօտեցաւ բացեց դուռը, խաղաղացրեց աշակերտներին և ճիշտ դերասանական ձևերով և շարժումներով գոչեց.

—Նրեխայք, ողջունեցէք պարոնին: Այս ասելով՝ նս մատով ցոյց տուց ինձ վրայ և կուռը ձգեց այնպէս, ինչպէս Կարլ Թաւնեկուերը արձանը Ստոկհոլմում, և այդպէս մնաց մինչև որ բոլոր աշակերտները անցան. ես կանգնած էի դռան մէկ, իսկ յարգելի ուսուցչի միւս կողմում, երբ նրանք գոյգ գոյգ մտնում էին զանազան կերպով գլուխ տալով: Կրկին մի տկամայ նմանութիւն շարժեց իմ ժպիտը. ինձ թւաց, որ այս րոպէս մենք շատ պէտք է նման լինէինք մարագից ոչխարները արձակող հովիւներին: Սրանից յետոյ ուսուցչի դուռը ծածկեց և ճարպիկ պտոյտ տնելով դարձաւ աշակերտներին.— Նրեխայք, նստէք: Նրանք նստեցին:

Նս գլուխը քարշ գցեց, մի փոքր մտածեց, և յանկարծ նորից բարձրացնելով՝ նայեց ինձ և հարցրեց.

—Ուրեմն այսպէս: Բայց որտեղից էք գալիս դուք արդեօք:

—Արմենիայից:

—Այստեղ նայեցէք. Արմենիայից, Արմենիայից. ուրեմն այսպէս, այսպէս: Այո, այո: Նս նորից գլուխը քարշ գցեց և էլի առաջայ նման յանկարծ բարձրացնելով հարցրեց.—Բայց, բայց, բայց, բայց ասացէք խընդ. րեմ՝ ինչպէս է այն արմենական թշուառ կրօնի դրութիւնը արդէն:

—Շատ և շատ լաւ, առանց նեղանալու պատասխանեցի ես:

—Մի՞թէ, ուրեմն այդպէս, շատ լաւ, մի՞թէ:

—Օհօ. նայեցէք երեխայք, արմենական կրօնը շատ լաւ դրութեան մէջ է: Նս աչքերը մեծ մեծ չուելով նայեց նրանց, իսկ նրանք ինձ:

Մի քանի շարժումներից յետոյ նկատեցի, որ իմ համակրելի ուսուցչիս պատկանում է այն անձանց թիւն, որոնց մկանունքները լինում են միշտ մի տեսակ լարւած դրութեան մէջ, որոնց շարժանքները լինում են մշակւած և դոյշ և որոնք՝ թուում է ձեզ, երբէք չեն քաշւում ոչ բարձրանձն մարդկանց ներկայութիւնից, ոչ բազմամարդ հանդիսում և ոչ վերջին չքառերի խրճիթում: Նրա հարուստ միմիկային և առհասարակ շարժումներին կընախանձէր ամենալաւ դերաստան անգամ:

—Ուրեմն արմենական կրօնի դրութիւնը լաւ է, ասում էք դուք:

—Ամենալաւ, կրկնեցի ես:

—Ուրեմն այդպէս, տեսէք, տեսէք. բայց, բայց, բայց ես չըզիտեմ, ինձ ասացին, որ այդ կրօնի դրութիւնը շատ վատ է, ողորմելի և անկեալ վիճակի մէջ...

—Անշուշտ՝ իմ յարգելի պարոն ուսուցչիս կըրքատրէ ինձ, թէ ո՞ր աղբիւրից է վերցրել նա իր այդ ճշմարտութիւնից գուրկ տեղեկութիւնները:

—Անշուշտ, անշուշտ ես ձեզ կասեմ: Նս մատը դրաւ ճակատին, քիչ մտածեց և նորից մատը վերցնելով ասաց.—Այդ բանը սրանից երկու տարի առաջ էր. այստեղ, մեր այս փոքրիկ քաղաքն եկել էին երկու միսեօնարներ, ահա այդ միսեօնարները ինձ տւին այդ տեղեկութիւնները:

—Ձէք յիշում նրանց անունները:

—Ինչպէս չէ, ինչպէս չէ, ես պէտք է որ յիշեմ. ուղա-
սեցէք. ըմբ... չըզիտեմ Մար...եանս, թէ Մարեանս, իսկ
միւսը Յրեդեանս թէ Բերդեանս:

—Աննջ. ուրեմն նրանք կրօնափոխ հայեր են եղել:

—Ապա ինչ կրօնի էին նրանք:

—Նրանք. նրանք լուսաւորականներ էին:

—Բայց յարգելի ուսուցիչս պէտք է լաւ իմանայ,
որ ամեն մի միաբնակար իր քարոզած կրօնից դուրս բոլոր
կրօնները պէտք է պախարակէ. հետեւապէս և ձեր հայ
միաբնակար բարեկամներն էլ:

Նա յանկարծ ոգևորւած դարձաւ աշակերտներին և
ոչեց.

—Նրեխայքս, սա կրկին անգամ ասաց մի ճշմար-
տութիւն: Յետոյ դառնալով ինձ այնպէս նայեց, կարծես
դեռ ես խօսքս չէի վերջացրել. և այդ պատճառով շա-
րունակեցի:

—Ձէ որ, յարգելի ուսուցիչ, մէկը եթէ թողնում է
իր մայրենի կրօնը դանազան անձնական նպատակներով,
ուրիշի մօտ իր արարմունքը պէտք է արդարացնի, վա-
տարանելով իր նախկին մայրենի կրօնը: Յուսով եմ որ
մի այդպիսի հարց, թէ ինչու էք թողել ձեր մայրենի
կրօնը՝ առաջարկած պիտի լինէք այդ յարգելիներին:

—Այո, ինչպէս չէ. ես այդ հարցը առաջարկել եմ
նրանց: Այս էլ ճշմարիտ է, երեխայք, այդ ճշմարտու-
թիւն է, նկատեցէք: Ուրեմն այդպէս, նայեցէք, նայեցէք՝
ըմբ. ուրեմն այդ ճիշտ է, որ արմենական կրօնի դրու-
թիւնն շատ լաւ է, այդ լաւ է: Բայց նրանք այդ եկեղե-
ցին կաթողիկոսական էին նմանեցնում, և մինչև անգամ
ասում էին՝ դոնէ կաթողիկոսանը երգեհօն ունի և նըս-
տարաններ, իսկ այնտեղ այդ էլ չըկայ:

Միանգամայն ամօթալի և ցաւալի էր ինձ համար
լսել, որ երկու կրօնափոխ սարկազոգի արարածներ հար-
կաւոր էին գտել խորին հեռւում՝ մի աննշան քաղա-
քում, այլազգիներին դուր գալու համար, իրանց մայրե-
նի կրօնի մասին այդ վատարժան վկայութիւնները տալ
և արհամարհել նրան: Ակամայ տխուր մտածութիւն...
չըզիտես, օտարի ծիծաղն ու արհամարհանքը տանել, թէ
հարազատ եղբոր...

Նա կարճ տեղեկութիւններ տալի յարգելի ուսուցչին
և փոքրիկ ունկնդիրներին մեր ազգի պատմութեան մա-
սին, որ այնքան հալածանք է կրել իր անբախտ կրօնի
պաշտպանութեան մասին... աւելացրի, որ մեր եկեղե-
ցին անխտիր բոլոր քրիստոնեայ ազգերի համար միշտ
աղօթում է:

—Միթէ և մեզ համար:

—Անշուշտ:

—Նրեխայք, արմենական քրիստոնեայ ազգը մեզ
համար եւ աղօթում է, այդ լաւ է, շատ լաւ է: Բիշ յե-
տոյ նա խօսքը փոխեց հարցնելով:—Բայց ասացէք
խնդրեմ, ձեր արմենական տառերը նման են մերին:

—Ոչ. մեր տառերը ունեն ինքնուրոյն ձև և ոճ: Նա
մօտեցաւ գրատախտակին:

—Նայեցէք այստեղ. ես կարողանում եմ երեք լեզ-
ւով: Աստուած՝ գրել. նայեցէք. ահա յունարէն,—և նա
զրեց յունարէն ինձ անյայտ տառերով:—յետոյ ես գի-
տեմ գրել լատիներէն և յետոյ գերմաներէն:

—Իսկ չեղեքէն. հարցրի ես.

—Այդ դրանք էլ գիտեն. նա ցոյց տուց աշակերտ-
ների վրայ, որոնք այդ ընդունեցին բուռն քրքիջով:

—Բայց ես չեմ կարողանում գրել ալբաներէն,
պարսկերէն և այդ արմենիներէն:

Նւ վերցրի կաւիճը և զրեցի հայերէն (Աստուած):

—Օհօ. նայեցէք, փոքրիկներ, այս մէկը (ս) նման է
մեր «ս»-ին (ու). այս մէկը (ծ) մեր «Տ»-ին (ս): Յետոյ
ես զրեցի իմ իմացած միակ թուրքերէն բառը «Ալլահ». նա
այդ արտագրեց կարծես անդիր անելու համար: Նա
տեսնելով, որ յարգելի վարժապետս իր հեղինակութիւնը
իր աշակերտներին աչքում թանդ է դնահատում, աւելի
հեռուն չըզնացի:

—Յարգելի ուսուցիչ, պէտք է խոստովանել որ
դուք բաւական բան գիտէք:

—Շատ հասկանալի է. ասաց նա:

Նրկար ծիծաղ պատճառեց նրանց պարսից տառերի
մասին իմ աւած ծանօթութիւններս:

—Օհօ. նայեցէք, երեխայքս, այս մէկին, այն մէկին
նայեցէք: Հա, հա, հա, յանկարծ նա այնպէս փոխեց, որ
կարծես ծիծաղողն ինքը չէր և շատ լուրջ կերպով նայեց
իր ժամացոյցին և ասաց. —Այժմ ժամանակ է:

Դառը սկսում էր. ես խնդրեցի ներկայ լինել:

—Օ, այդ ինձ շատ ուրախացնում է, համեցէք:
Փոքրիկներ, նա պէտք է տեսնէ թէ ես ինչպէս պէտք է
դաս աւանդեմ: Նա մատով արաւ և մի աշակերտ գնաց
և Շէշդիայի. մեծադիր քարտէզը բացեց և շրջանակից
կախեց:

—Դուք ծանօթ էք մեր պատմութեան հետ արդէն,
հարցրեց նա ինձ:

—Այո, չէ որ նա սկսում է քաջամարդիկ Ստէն
Ստրուլեներով, չէ որ Գուստաֆ Վասնան, Գուստաֆ
Անդը (երկրորդը) Ադոլֆը և Կարլ Թոլվոտեն (տասն և
երկրորդը) ընդհանուր պատմութեան մէջ՝ պատկառելի
տեղ են բռնում, չէ որ 30-ամեայ՝ պատերազմի մէջ փայ-
լում են միայն շէշդական մի բուռն քաջիւրը, որոնք հա-
մարեա ամբողջ Գերմանիան գրաւեցին և մինչ Պրազան
ասպատակեցին...

—Դուք այդ գիտէք. երեխայք, տեսնում էք, նա
այդ գիտէ. այդ ինձ անչափ ուրախացնում է, անչափ,
անչափ: Բայց ինչո՞ւ ընդհանուր պատմութեան մէջ հայոց
մասին համարեա ես ոչինչ չեմ կարողացել:

—Համառօտ պատմութեանց մէջ այդ կարելի է
թոյլ տալ. բայց մեր հասկացող դասակարգին միանգա-
մայն գործացնում է՝ օրինակ Վէբերի նման պատմագրի
անտարբերութիւնը դէպի մի ազգի պատմութիւնը, մա-
նաւանդ որ ինքը բաւականաչափ զրաւոր նիւթեր ունէր
նրա համար: Սակայն այդ ամենը վերադրում ենք մենք
մեր ազգի անբախտութեան...

—Այդ ցաւալի է, այդ շատ ցաւալի է... սակայն
մենք պէտք է սկսենք:

Դասատուութեան ամբողջ ընթացքում նա միայն, և
աւելի դէմքի արտայայտութիւններով էր արտայայտում
իր հաւանութիւն և չհաւանութիւնը, բացառանչելով
հանգերձ՝ այս աղայ, ինչե՞ր ես ասում. կամ «երբէք»
այո՞ւ և ոչ, և սոյնանման կոչիւններով: Այն, մենք
կըսկսենք:

—Ինչպէս է կոչուում Շէշդիա մայրաքաղաքը:

Ամենքը ձեռները բարձրացրին:—Դու ասա, Ստոքհոլմ:

—Ստոքհոլմ:

—Ի հարկէ, ՚ի հարկէ:—Բայց որտեղ է գտնուում Շւեդիայի ամենամեծ համալսարանը, դու ասա Սիւն-ներքէրգ:

—Ուփսալայում:

—Ի հարկէ: Այո, այո, այո:

Պէտք է նկատել որ աշակերտները տեղներէց գոյներով, և կամ մօտից մատով որոշում էին թէ այդ տեղերը որտեղ են գտնուում և յետոյ թէ որ լճով, որ մեծ գիւղով, որ սարով և որ գետով է նա չքաղատած և այդպիսի ամենակենսական և ամենատարրական ծանօթութիւններով էին վերջացնում հարցը:

—Արդեօք, որ ճանապարհն է աւելի շուտ տանում Ստոքհոլմից մինչ Մալմօ, երկաթուղայինը թէ շոգենաւայինը, դու ասա Էրիքսոն:

—Երկաթուղայինը:

—Ի հարկէ երկաթուղայինը, որովհետեւ նրա գիծը մեր հայրենիքի ուղիղ միջովն է տարած. այն ու է, որ հեշտը կըթողնէ և դժարի ետեւից կըգնայ:

—Ոչ ոք, ոչ ոք:

—Ի հարկէ ոչ ոք: Բայց ես հարցնում եմ, որն է տրագ ընթանում, շոգեկառքը, թէ շոգենաւը, դու ասա Նայլմար:

—Շոգեկառքը:

—Ի հարկէ: Բայց ես ուզում եմ հարցնել մեր պատմութեան մէջ որն է ամենից քաջ հռչակած ժողովուրդը:

—Վալարնէ, (Վալարնեցիք):

—Ի հարկէ. չէ որ մեր հայրենիքը նրանք ազատեցին Վանիկացոց տիրապետութիւնից: Բայց դու կիմանաս արդեօք, Քնօրլինդ, որտեղ է բուսնում Շւեդիայի ամենահամեղ կարտօֆիլը:

—Մեր լէնում (գաւառում):

—Ի հարկէ, հէնց հիմա քաղելու ժամանակն է, մէկ այսօր դաշտը գնացէք, տեսէք ինչ աւերն են դուրս հանում, չէ որ ժամանակն է արդէն:

—Այո, այո:

—Բայց ես ուզում եմ հարցնել. քանի մեծ լճեր կան մեր հայրենիքում:

—Երեք:

—Ո՞րն է ամենից մեծը արդէն:

—Վէնէրն:

—Միջակը:

—Վէտտէրն:

—Բայց ես պէտք է ասեմ ձեզ, որ շատ դարձալի է այդ լճերով ճանապարհորդութիւնը. ՚ի հարկէ ձեզնից շատերը ժամանակով մեր հայրենիքի ընտիր նաւավարները կըլինէք: Բայց որտեղ է գտնուում մեր հայրենիքի ամենամեծ երկաթի գործարանը:

—Մուլթալայում:

—Այո, այո, այո: Ես կամենում եմ հարցնել ովքեր են մեր հայրենիքի սիրելի հարկանները հարաւից:

—Դանիացիք:

—Այո. արեւմտիք:

—Նորւեգացիք:

—Այո. նրանք և մեր դաշնակիցն են և սիրելի հա-

րկանը. Դու ասա, Աքսէլ, ովքեր են մեր սիրելի հարկանները արեւելից:

—Ֆինլանդիացիք:

—Այո, այո. Իսկ ովքեր մեր հեռաւոր համակրողները, պարոն:

—Մենք հայերս. ի մեծ հրճւանս ամենքի պատասխանեցի ես:

—Օ՛, օ՛, օ՛, այդ շատ հրաշալի է և համբոյրի արժան է (Ֆորչիւսանդէ):

—Այժմ վեր կացէք, հրամայեց նա: Ամենքը ոտքի կանգնեցին:—Ձեռներդ ձգեցէք վեր, էտ (մէկ), բաց թողէք վար, թ ֆ օ (երկու) վեր, վար, վեր, վար. էդ, թ ֆ օ, թ ֆ օ: Էտ Այժմ ոտքերով, մէկ երկու, մէկ երկու. Բարձրացաւ նոյն աղմուկը, որից տպակիները ճզճում էին, յատակը դողում:

Պարոն վարժապետը մօտեցաւ ինձ և յայտնեց, որ դասը վերջացաւ և որ եթէ ես կամենում եմ՝ կարող եմ մի երկու խօսք ասել:

Նս, ՚ի լուր աշակերտների, յայտնեցի խորին շնորհակալութիւնս և կարճ խօսքերով գովեցի աշակերտների հայրենագիտութեան մէջ համութիւնը, գովաբանեցի նրանց յարգելի ուսուցչին՝ բարի մաղթելով բոլորին էլ:

—Երեխայք. շնորհակալութիւն յայտնէք պարոնին և ողջոյն ուղարկեցէք փոքրիկ արմենիներներին: Նրանք ամենքն էլ միաբերան շնորհակալութիւն ասեցին, աւելացնելով, որ ես ողջունեմ հայ երեխաներին:

—Այո, պարոն, այդ էլ կայ, որ մեր հայրենիքը այնքան փոքր է որ ամեն մի փոքրիկ շէնքին ամօթ կըլինէր լաւ չըճանաչել նրան. այո, մեր հայրենիքը շատ փոքր է:

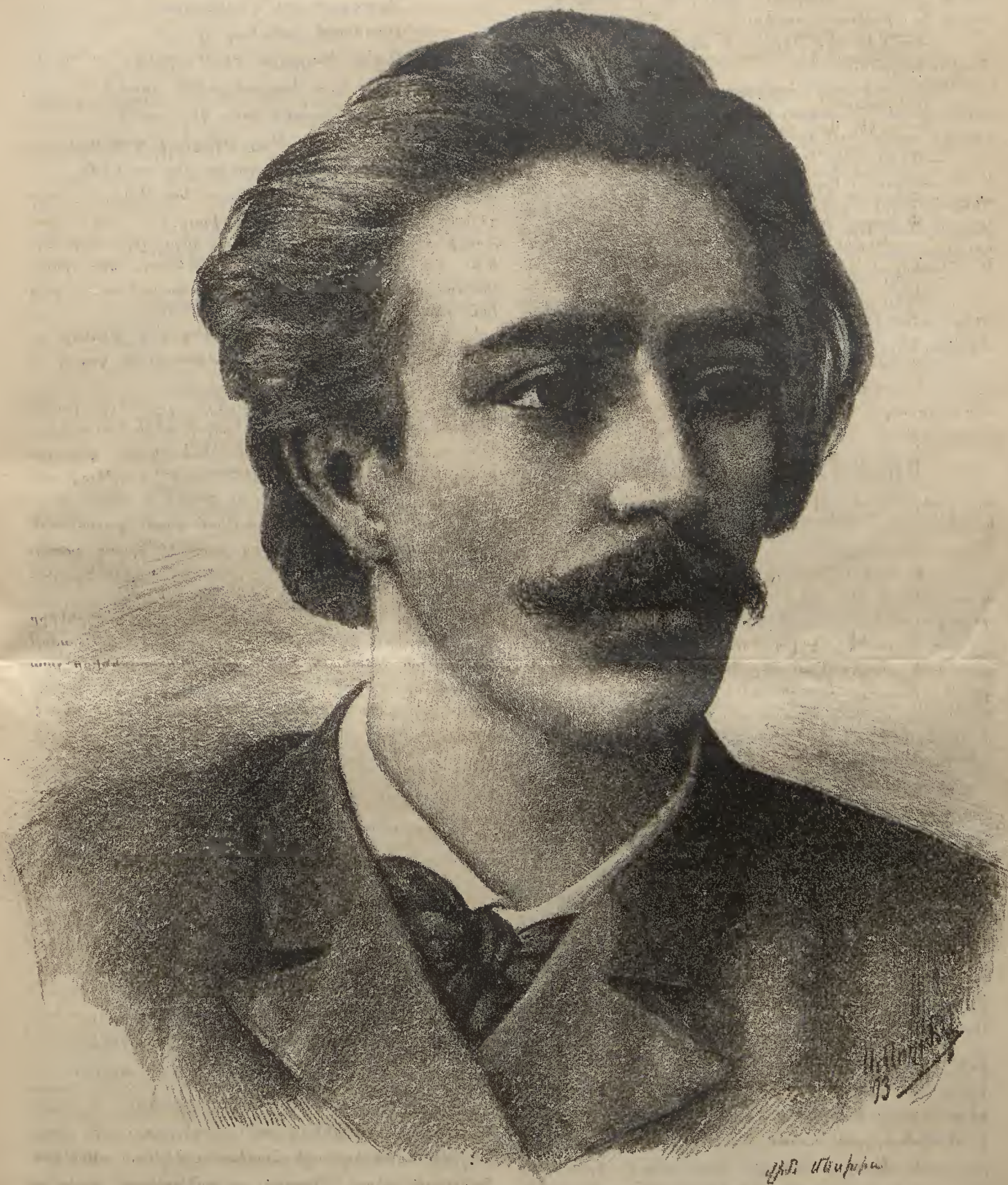
—Բայց նա երջանիկ է, նկատեցի ես, նա մեծ է, որովհետեւ նրա մէջ ծաղկում է ուսում, գիտութիւն, արհեստ և գեղարուեստ:

—Այդ բոլորովին ճիշտ է. երեխայք, երեխայք լսեցէք սա դարձեալ մի ճշմարիտ ասացածք է: Նս սեղմեցի նրա ձեռքը, աշակերտները դուրս եկան և սկսեցին խաղալ:

Բագում ցրած է խոշոր խեց աւազ, որի վրայ կարելի է ամեն կերպ ընկնել և վերկենալ բոլորովին առանց կեղտոտուելու և անմնաս: Աշակերտները սկսեցին վազվզել Ուսուցչի մի քանիսին կանչում էր և ծածուկ խնդրում գնալ և ահա այն թփի ետեւում թաղ կացած կամ այն էրհարդին, նեղ տեղ զցած աշակերտներին յանկարծ բռնել և ձեռների վրայ բերել իր մօտ: Նրանք ուրախութեամբ կատարում էին նրա հրամանը, իսկ նա կռանում էր և ժպտում նրանց երեսին:

Վռիւ, միմեանցից նեղանալ, և որ հայի համար նկատելի էր, ոչ միայն զարհուրելի յիշոցներ, այլ ամենահասարակ անէծք անգամ չէր լսում: Այս բոլորը ի հարկէ հետեանք է ընտանեկան դրութեան: Իսկ ընդհանրապէս պէտք է նկատել, որ ամենախիստ յիշոցը որ իրան թոյլ է տալիս սկանդինավացին, այդ «գա» խօսքն է, որ մեր զարհուրելի յիշոցաբանութեան մէջ «հրե» տակի՝ տեղ կարելի է ընդունել:

Վերջին անգամ մնաս բարեկամս, ես նկատեցի որ վարժապետի օսլայած շապկի վրայ քթախոտի մի բլծ

Զորականաւ Գովհաննէս Նաւրանդեան

Վայ, իմ զարմանքս զերծ չըմնաց նրա հայեցողութիւնից, ուստի այդ բանն ուղղելու մտքով ես խնդրեցի և նա հանեց իր քթախոտի տուփը:

—Բայց ես ինձ թոյլ տւի սկզբից ձեր եկեղեցոյ մասին, խնդրեմ...

—Օ, ես իսկոյն հասկացայ, սակայն ես ձեզանից բոլորովին չեմ նեղացած, ընդհակառակը ես շատ զգացւած եմ բաժանուում ձեզնից:

—Միթէ, այդ հեշտ է:

—Անշուշտ, իբր ապացոյց կ'ստեմ, որ մի ուրիշ տեղ մենք գարեջրի գաւաթները զարկելով կըբաժանուէինք, բայց այստեղ այս էլ կարող է... և մենք մի մի պճեղ քթախոտ վերցրինք և մտտներս խփեցինք միմեանց:

—Սկօյ, ասացի ես (կենաց):

—Սկօյ, սկօյ, ուրախացած կոչեց վարժապետս և մենք բաժանուեցինք, բաժանուեցինք յաւիտեան: Խեղճ վարժապետ, սկզբից նա ինձ միսիօների տեղ էր ընդունել:

ԱՆԷՔՍԱՆԴՐ ԱՅԷԼԵԱՆՅ

ՍՈՒՐՄԱԼԻԻ ՀՌՈՇՆԵՐ *)

(Նիւթեր մեր ժողովրդական կեանքի ուսումնասիրութեան համար):

(Վերջ)

Բոլոր երգիչ աղջիկները համարեալ թուրքերէն գիտեն և յաճախ երգում են կամ զուտ թուրքերէն և կամ թուրքերէն-հայերէն խառն: Հետաքրքիր և աչքի զարնուող երևույթ է, որ հայ ժողովրդի լիբիկան ահագին կապ ունի նրա սրբազան գետի—Արաքսի հետ: Նախապատմական ժամանակներից սկսեալ ապրելով այդ գետի ափերին, հայը հէնց այդտեղ էլ կրել է այն բոլոր տառապանքները, որոնք զանազան ժամանակներում զբոսել են նրան, այդտեղ էլ վայելել է այն բոլոր վախճանութիւնները, խաղաղ, երջանիկ կեանքի բարեքները, որ նրան պարգւել են հզօր և խելացի իշխանների տիրապետութիւնները, այս պատճառով նա սովորել է մերթ իր ուրախութեան, մերթ վշտի ու տրամութեան արտասուքները խառնել Արաքսի սրբազան ալիքներէի հետ: Այժմ էլ ժողովրդական բանաստեղծութեան մէջ սիրահարն իր կորցրած ընկերն է փնտրում նրա ուռած ալիքներում, վշտահարը իր սրտի մթերւած թախիծն է թափում նրա ուռած ջրերում. բոլոր գէպքերումն էլ Արաքսի մասին խօսում է իբրև մի շնչաւոր էակի մասին և միևնոյն ժամանակ սիրով ու պատկառանքով: Իբրև նմուշ դնում եմ այստեղ և՛ թուրքերէն երգը.—

«Արազ ուստայ օթուրում,
Արազդան սու գեթուրում,
Բարմաղմ զանգեալ օլսուն
Ղը՛զ, եալլըղմ գեթուրում:

Որ նշանակում է.—Արաքսի ափին նստեմ,
Արաքսից ջուր վեր առնեմ,
Մատտ թող զանգեալ դառնայ,
Աղջիկ, եալլուղդ վեր առնեմ:

2. Արազի ալիքիլար,
Ղում ինան զալիքիլար,
Մանրմ նա՛ վախտըմ իդի,
Անամնան ալիքիլար:

Նշանակում է.—Արաքսը բաժանեցին,
Ղում հողով պինդ շինեցին,
Ախր իմ թնչ ժամանակս էր,
Մօրիցս բաժանեցին:

3. Գիւն գէթտի դարայ դայդի,
Ալըմ դուֆարայ դայդի,
Աղղըմ գիլըմ դուռուսսուն
Նա գէյըմ եարայ դայդի և ալլն:

Կան Հռօ աղջիկների այնպիսի հայերէն և թուրքերէն երգեր, որոնց բառերի յաջող դասաւորութիւն, նոյն իսկ առանց եղանակի՝ երաժշտական ներդաշնակութիւն ունի, իսկ երբ երգւում է, մարդ ապշում է, որովհետև լսում է մի այնպիսի երգ, որի եղանակին բառերի ներդաշնակութիւնը միանալով՝ երգողի քաղցրահնչիւն ձայնի հետ տալիս է երգին մի յաջող նւագարանից հրնչւող երաժշտութեան նմանութիւն: Ահա մի այդպիսի նմուշ, որ Դաշբուռունի աղջիկների ստեղծագործութեան արդիւնք է.—

«Բու մարալ, բու ջէյրան,
Բու սալբի, բու բաղին ա,
Բու գաշ, բու գեօզ,
Բու դիլ, բու դիշ
Բու քիշմիշ դօդաղին ա:

Կամ հայերէնի մի նմուշ.—

Քելա, քելա քելքով աղջիկ,
Բաղի բլբուլ ձէնքով աղջիկ,
Քելա, քելա խելքով աղջիկ,
Քանց քո մէլը խօրօտ աղջիկ:

Վերին աստիճանի հետաքրքրական և ուշադրութեան արժանի է այն հայեացքը, որ Հռօ աղջիկն ունի կանացի համեստութեան, ամօթխածութեան վրայ: Անաջող, տրագիքական վախճան ունեցողները, կամ ուղղակի սրտի սիրային գեղմունքը Հռօ աղջիկը երգում է սիրտ լուզող, շարժող ցաւակցութեամբ, զգում ես, որ նա այդ երգերի մէջ դրել է իր հերոսուհու հագու նման

*) Տես «Տարազ», № 24.

վշտերով լի իր հոգին, նա բողբոջում է ծնողաց, եղբոր խտուրթեան դէմ, բողբոջում է հասարակաց անդուլթ կարծիքի դէմ, երբ սրանք երկու սիրող սրտեր բաժանում են—«էս քնչ կռապաշտ տեղ էր, սիրած սիրածի չեն տայ» դա շատ հասկանալի է և իրաւացի, որովհետեւ այս դէպքում երգը ներկայանում է իբրեւ միակ և անկապտելի գէնք, որ ստրկութիւնը գործ է դնում բռնութեան դէմ: Բայց և միևնոյն ժամանակ վա՛յ այն աղջկան, որի սիրային յարաբերութեանց վարագործը յանկարծ պատուում է, և գաղտնիքը յայտնում է ամենքին, կամ երբ նա իր սիրային յարաբերութեանց մէջ պահանջաւոր համեստութիւնը մոռանալով թող է տալիս իրան շատ հեռու գնալ... և կամ յանգգնում է հակառակ իր ծնողաց կամքի և անամօթ կերպով (?) յայտնել իր սէրը դէպի մի այլ երիտասարդ, այդ ժամանակ ընկերուհիները նրանից հեռանում են և իրանց գէնքն ուղղում են հէնց սրա դէմ, յօրինում են երգեր, լի կծու երգիծաբանութեամբ—սատիրայով: Այսպէս Թէջրու գիւղում երկու այգսիսի գէպք տեղի ունեցաւ. մի գէպքում աղջիկը ծնողաց կամքի հակառակ իր սիրածին էր ուզում, որ մի լարախաղ էր *), և միւս գէպքում երիտասարդին դաշտում պատահելով սիրող աղջիկը նրանից պահանջել էր աւաճ խոստման կատարումը: Ահա առաջինի համար յօրինեալ երգի կտորը.

Անուշ, անուշ **) եար Անուշ,

Քեանդբազի եար Անուշ,

Անուշը գնաց կանանչի (բերելու),

Աբուր չ'ունի ամանչի:

Անուշն ասաց Աւչի ***)

Ինձի մի տուր Ալիջան (գիւղ է):

Ապա երգը այնպիսի կտորներ է պարունակում, որ ես համեստութիւնից ստիպւած՝ բաւականում եմ այսքանով:

Մուսայի աւելի մոլեռանդ երկրպագուներ և ժողովրդական երգերի շար հիւսողներն են Հռօ աշուղները: Մուրմալում Հռօ գիւղ համարեմ չըկայ, որ աշուղ չ'ունենայ. այսպէս Կողըն ունեցել է և ունի իր բազմաթիւ նշանաւոր աշուղները, Հախէրիսը իր աշուղն ունի, Խալֆալուն իրը, Էւջիլարը իրը, Բլուրը իրը, Դաշբուռունը իրը և այլն: Այս աշուղները հայի գէլիւններն են, միայն այն տար-

բերութեամբ, որ զուրանի այդ մոլեռանդ երկրպագուների պրօպագանդան սահմանափակում է մարգարէի և նրա հետևող մարտիրոսների նահատակութեան հանգէսների նկարագրութեամբ և ջանաթի այն հիւրիների մարմնի վայելչութեանց գովասանքով, որ պատրաստած է ճշմարիտ մոլսումանի համար, իսկ հայ աշուղը իբրեւ ճշմարիտ զաւակ իր ծնող ժողովրդի՝ ապրում է ժամանակի հետ և ժամանակակից գաղափարների համար, որոնք ամենից շուտ նրա սրտում են արձագանք գտնում: Նա երգում է և՛ անցեալից և՛ ներկայից՝ միայն անպատճառ այն ամենը, ինչ որ բարձր է, յուզիչ, վսեմ և գաղափարական հայ ժողովրդի համար: Նա երգում է և՛ սէր, և՛ խնդութիւն, և՛ վիշտ, և՛ տառապանք, բայց և դրա հետ միասին իբրեւ ճշմարիտ ժամանակակից մարդ և անպատճառ առաջադիմական՝ երգում է և ժամանակակից յոյգերը, յոյսերը և ժողովրդին ոգևորող գաղափարները, որոնցից ոչ մէկը չի խուսափում այս կոյր մարդկանց սուր մտքերից: Դրանք իրանց սազերը ունենեին ձգած՝ շրջում են գիւղից գիւղ, եթէ ձմեռ է՝ գոմերում ապաստանւելով: Գիշերները ի լուր բոլոր գիւղացոց որ և է իշխանի սաքըւում աշուղը ձեռք է առնում իր չուռիկները՝ մերթ ոգևորւած պատմում է մի հերոսի մասին, մերթ որոտողին, մերթ մեղմ, ողբաձայն երգում է, իր ուկնդիրներին էսթետիքական վայելչութիւն պատճառում, և՛ ուրախացնում և՛ տխրեցնում, և՛ լացացնում և՛ ծիծաղեցնում, փոխարէնը միայն մի քանի կուպէկներ, կամ կալոցի ժամանակ ցորեն հաւաքելով:

Իսկ ամառը՝ երբ խեղդող տոթի և անտանելի մոծակների ձեռքից Մուրմալու բոլոր գիւղացիք բարձրանում են կտուրները քնում գիշերները, և աշխատողները կալերում ու այգիներում, երբ երկինքը զարդարւում է բիւրաւոր աստղերով և լուսինը փառահեղաբար բարձրանում է հսկայ Մասսի թիկունքից և արծաթեայ սպաղ շիթերի ցնցուղը սփռում է տիրող խաւարի մէջ, երբ վաղուց լուած են լինում դաշտում աշխատաւորների ձայները և թռչնոց ճուղղիւնը և միայն մերթ ընդ մերթ լսում է բօստանչիների և այգեպանների հարախնայ, և խառնաձայն աղաղակները, և երբեմն էլ ուշացած ուղի ճռիւնջը և սալլորդի տխուր մելոդիան, այդ ժամանակ ահա կալերից լսում է մի սազի և մեղմադձոտ կամ ուրախ երգի ձայն,—դա աշուղն է, ընթերցող, գնանք այնտեղ: Գիւղացիներն ահագին բազմութեամբ կամ ծալապատիկ, կամ պառկած, կամ թւի վրայ յենած, կամ կրծքի,

*) Սրանք իրանց յարաբերութեանց մէջ համեստութեան սահմանն անցել էին...

**) Աղջկայ անունն է Անուշ:

***) Աղջկայ եղբայրն է:

մէջքի վրայ ընկած փռւել են հէշանի վրայ, ծեր և երիտասարդ, բոլորն էլ յոգնած, բոլորն էլ լուրջ, և անթարթ աչքերով՝ լսում են հրապարակում մերթ շրջող, մերթ ոտներով դոփող աշուղին, որ ոգևորւած կամ երգում է, կամ ածում ու պատմում: Կոռնների վրայ մնացել են միայն կանաչ և երեսները, առաջինները սպիտակ շապկանց դուրս են ձգւել անկողիններից իրանց բարձերի վրայ և ուշի ուշով հետևում են աշուղի երգին ու պատմութեանը, երբեմն էլ ուրախ քրքիջով մասնակցում են աշուղի որևէ սրախօսութեամբ բարձրացած տղամարդկանց ծիծաղին: Կէս գիշերը վաղուց անցել է, ահա սրա կամ նրա գլուխը ծանրացաւ, տեղն ու տեղը խռմփալով քնեց, աշուղն այդ դգում է, նա դադարեցրեց իր պատմութիւնը և բազմութիւնը ցրեցաւ:

Մինչև ութսունական թւականները Սուրմալի հայ աշուղները երգում էին անպայման թուրքերէն և նրանց ամենամեծ հերոսները Քեօթուլին ու Շահաբասներն էին, իսկ այդ թւականներից սկսեալ ի շնորհս Զիւանու և մասամբ էլ այլ պատճառներից... դրանք սկսեցին երգել անպայման հայերէն, մինչև իսկ շատերը փորձում են հին, թուրքերէն երգերը թարգմանել և այնպէս երգել: Առհասարակ թուրքերէն նոր բանաստեղծութիւններ շարագրելն այնքան էլ հեշտ չէ, և դատուած էր միայն ընտրեալ աշուղներին, այս պատճառով մինչև այժմ նոր ժամանակի աշուղները բաւականաճում էին միմիայն հիները երգելով: Իսկ այժմ հայերէն երգելու հնարաւորութիւնը դրանց բոլորի լեզուն էլ կարծես բաց արեց, ամենքն էլ երգում են, յօրինում են նորանոր հայերէն երգեր և որ գլխաւորն է՝ այդ բոլոր երգերին իբրև սիւսթետ ծառայում են ամենանոր, ամենաթարմ ժամանակակից գաղափարներ: Հայրիկի վրայ յօրինւած ժողովրդական երգերի և մօտիվների մեծ մասը Սուրմալի Հռօ աշուղներին է պատկանում: Որքան երգեր յօրինեցին սրանք և տաճկահայերի քիւրդերից կրած տառապանքների համար, երգեր՝ որոնց մէջ ներկայացնում էին տաճկահայի սոսկալի վիճակը... Բազմաթիւ ժողովրդական երգերի նիւթ է աւելիս աշուղներին և Հռօների քաջագործութիւնները: Իբրև արևելեան երկիր այստեղ քաջութիւնը տակաւին շարունակում է համարւել տղամարդութեան անհրաժեշտ նշան: Արևելքում քաջից վախենում են, բայց քաջագործութիւնը հռչակում, գովում, գովաբանում և նոյն իսկ քաջին յատկացնում են անպատճառ ազնւութեան, արդարութեան, վեհութեան յատկանիշները: Ժողո-

վրդի դէպի քաջերն ու քաջութիւններն ունեցած այս սիրոյ և համակրութեան արտայայտիչներն են աշուղները:

Ա. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ

ՊՍԻԿ ՓԵԼԻԷՏՕՆ

Շոգերը սկսւել են, նեարդերս յոգնել են. գրելու ախորժակ չունեմ, և ինչ գրեմ: Ժողովները վերջացան, ընտրութիւնները նայնպէս: Այժմ բոլոր պրոպագանդիստները և հետադուրները սկսել են սառն բաղանիք ընդունել իրանց տաքացած գրութիւնները մի քիչ հովացնելու համար:

Ուղիղն ստած, ֆելիէտօնիստի դերը ինձ այլ այլ ևս դիւր չէ գալիս: Այժմ ուզում եմ վիպասան դառնալ: Անցեալ օրը հաշւեցի և տեսայ, որ վերջին վեց ամսւայ ընթացքում հայոց մէջ երեւան են եկել ոչ աւելի ոչ պակաս վեց հատ վիպասան: Եւ ինչ վիպասաններ—մէկը միւսից հանձարեղ: Այժմ ես զբաղւած եմ այդ նորագոյն հանձարների երկերը ուսումնասիրելով: Շնորհակալ եմ, անցեալ օրը «Տարազի» խմբագրութիւնը բարեհաճեց ինձ ցոյց տալ այդ աղամանդները: Հիացած եմ, չրգիտեմ ինչպէս արտայայտեմ իմ ուրախութիւնը հայ գրականութեան այդ արագ զարգացման մասին: Երևակայեցէք, վեց ամսում ծնել վեց վիպասան—ոչ մի ազգ, կարծեմ, աշխարհիս երեսին ընդունակ չէ: Իսկ հայոց ազգը ծնում է, այն էլ առանց երկունքի, առանց մանկաբարձուհու: Հապա մը ազգն ունէ այդպիսի ստեղծագործական հանձար... Որ ազգը կարող է տալ կէսգործում այդպիսի վիպասաններ, որպիսիք են Ասքանազ Փամբակեցի, Ապրիլեան, Գրիգորեան, Սահ. Տ.-Ջաքարեան Արշակ, Թումանեան: Ե՛՛՛՛՛, դա սկանդալ չէ որ ամեն օր ծնում են ֆրանսիական պատգամաւորների ժողովում բուլանժիստներ, այլ հանձար: Ես կարծում եմ, որ եթէ մեր գրականութիւնը այս չափով զարգանայ, լիսուն տարուց յետոյ բոլոր հայերը վիպասաններ և քնարերգներ կը դառնան: Հայ երևելի ժամանակ կը լինի հասն: Բայց հետաքրքրական է իմանալ, էլ ընթերցողներ կը մնան, թէ բացի գրողներից ոչինչ չենք ունենալ:

Սոգունների աշխարհում մեծ իրաւանցում կայ: Լուր է եկել, որ այսօր վաղը նրանց վրայով պէտք է անցնի մի հսկայական ոտ և ջարդովիւր շուր անի բոլորին: Նրանք խմբւել են միասին և

չըգիտեն թնչ անեն: Անցեալ օրը պատահեցի նը-
րանցից մէկին՝ որ գլուխը քաշ գցած՝ գնում էր
Վանքի եկեղեցին մաղթանք լսելու: Նա կռնատա-
կին ունէր մի քանի կապ թղթեր:

— Դա թնչ է կռնատակիդ, բարեկամ, — հարց-
րի ես:

Սեւերեսը նայեց ինձ և պատասխանեց.

— Սրանք իմ դիպլոմներն են, որ ստացել եմ
հայ ազգից իմ աստնամետայ ազնիւ, անշահ և անձ-
նւէր գործունէութեան մասին: Պէտք է ներկա-
յացնեմ մեր հոգևոր նոր Պետին, որպէս զի նա
ինձ ընդունի իբրեւ իր ամենահաւատարիմ և սի-
րելի զաւակ:

Ես հետաքրքրեցի սեւերեսի դիպլոմներով և
կարգացի հետեւեալ վերնագրերը. «Նաւթաքաղաքի
ամենամետայ տուրքը», «Երէցփոխների հարկը»,
«Ներսէսի մահարձանը», «Կիլիկիայի կորիզները»:

Հասկացայ թէ բանն ինչումն է, եթէ կարող
էք՝ դուք էլ հասկացեք:

Մի քանի քայլ անցած՝ պատահեցայ մի ու-
րիշ սողունի: Դա էլ կռնատակին պահած ունէր
իր տասնուհինգ ամետայ գործունէութեան ամփոփ
վկայականը: Միայն մի հատ վկայական, որի վեր-
նագիրն էր «Սրբութիւնների աճուրդ»:

— Եւ դու յայտ ունես այդ վկայականով վա-
րել մեծ մարդու սէրը, — հարցրի ես աներեսին:

Նա ժպտաց անհամեստ կերպով և պատաս-
խանեց.

— Ես մեծամեծ ծառայութիւններ եմ արել
Եջմիածնին «յաղագս վերաշինութեան Վանուց»
խնդրի ժամանակ...

Եւ աներեսը սեւերեսի հետ թև թևի տալով
մտաւ Աստուծոյ ճաճարը:

Մի քանի հետաքրքրական լուրեր:

Հաստատ ալբիւրներէից տեղեկացայ, որ Թիֆ-
լիսի Քաղաքային վարչութեան ծառայողները մի
խնդրագրով դիմել են քաղաքապետին, բողոքելով,
որ վարչութեան դիւանատան դէմ ու դէմ գտնը-
ւող անկիւնի տնից՝ ամեն օր վատ գարշահոտու-
թիւն է փչում: Քաղաքային սանիտարական բը-
ժիշկը քաղաքապետի հրամանով զննելով լիշեալ
տունը՝ այնտեղ գտել է մի կոյտ գարշահոտ լէշեր:
Ասում են, Դուրմալի նստում պ. Աբգար Յովհան-
նիսեան պէտք է մի պաշտպանողական ճառ ար-
տասանի:

Լսում եմ, որ հռչակաւոր հայ գիտնական

Կոնստանդին Երեսիսեան դպրոցում ընդունած է
պրոֆեսոր:

Ինձ հաղորդում են, որ «Արձագանքի» աշխա-
տակից իշխան Կ. Բէհրութեանը սարկաւագու-
թեան աստիճան է ստացել:

Նշանուոր հայ մանկավարժ Իսահակ Յարու-
թիւնեանը այս ամառ գիտնական արշաւանք չի
կատարի:

«Արձագանքի» խմբագիրը պատրաստում է
գնալ Տրիեստ Վեհափառին դիմաւորելու: Ինչ դի-
մակով:

Ամսոյս 16-ին, առաւօտեան 7 1/2 ժամին յայտ-
նի արևելագետ Քարամեանցը բարեհաճեց փուրգու-
նով ուղևորւել Եջմիածին գիտնական հետազոտու-
թիւններ անելու նպատակով՝ պարիսպների տակ:

Ներսիսեան դպրանոցի հոգաբարձութիւնը
վճռել է շուտափոյտ ստորագրել բոլոր արձանա-
գրութիւնները և առաջիկայ չորսամեակի համար
կազմել «գիտնական» ուսուցիչների խումբ, որպէս
զի չըլինի թէ Վեհափառի գալուստը խանգարի նը-
րան: Իսկ դպրանոցի տեսուչ Կոստանեանցը մտա-
գիր է ուղևորւել Վիեննա, ուր նրան սպասում են
անհամբեր:

ՄԱՂՔՈՍ

ՄԵՐ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐԸ

Մ կ ր տ ի չ վ ա ղ դ ա պ ե տ Խ Ր Ի մ ե ա ն: Այս
պատկերը լուսանկարել է Համազասպ Մամիկոնեա-
նը 1863 թ. Հայրիկի Թիֆլիսում եղած ժամանակ
փաքը («վիզիտնի») դիրքով, որից և մեծացրած է:
1861 թ. Թիֆլիսում իր հեղինակութիւններից մի
օրինակ Ս. ա. ք. Մանգինեանին ներկայով՝ գրքի
ճակատին դրել է իր սովորական ստորագրութիւնը,
որի ճիշտ ձևն է դրած այս պատկերի տակ:

Այժմ մեզ մօտ հիւր է գտնւում և արդէն
երեք անգամ կոնցերտ է տւել երիտասարդ ջու-
թակահար Յովհաննէս Նալբանդեան, որի պատ-
կերը զետեղել ենք ներկայ համարի մէջ: Նա
ծնւել է Սիմֆերոպոլ քաղաքում 1871 թւին սեպ-
տեմբերի 15-ին և 9 տարեկան հասակից սկսել է
ջութակի վրայ ածել: Նրա առաջին ուսուցիչ եղել

է Վիերհովսկի, որ յափշտակած իր մանուկ աշակերտի արտաքույ կարգի տալանդով՝ ամեն կերպ աշխատում էր նպաստել նրա առաջադիմութեան: Նա առաջի անգամ դուրս բերեց բեմ կոնցերտի Սիմֆերնպուլում փոքրիկ Նալբանդեանին, երբ վերջինս հազիւ լրացրել էր տասնեւեկ տարին: Տասնեւհինգ տարեկան հասակում մտաւ Պետերբուրգի կոնսերւատորիա, ուր երկու տարի շարունակ ուսանում էր Գալկինի մօտ, իսկ այնուհետեւ մինչեւ այսօր համարւում է երեւելի ջութակահար Սուէրի աշակերտ: Նրա մօտ դարձեալ պէտք է մնայ մի ամբողջ տարի, որպէս զի վերջնականապէս աւարտէ իր ուսման ընթացքը: Այնուհետեւ մտադիր է գնալու արտասահման իր արհեստը կատարելագործելու համար: Պ. Նալբանդեանը համարւում է կոն-

սերւատորիայի առաջնակարգ ջութակահար—աշակերտ և իր ուսուցչապետի սիրելին: Երաժշտութեան տեղեակ անձնաւորութիւններն միաձայն գուշակում են նրան փայլուն ասլադայ: Նրա խաղի մէջ կայ երաժշտական այնպիսի մի առանձնատկութիւն, որ հասարակ լեզուով անւանւում է բանաստեղծութիւն, ոտեղծագործութիւն: Նա չի նւագում մեքենաբար կամ անդիտակցաբար, այլ ամեն մի պիէսին դրոշմում է իր սեպհական և ինքնուրոյն մի կոլորիտ: Զգում է ինքը և զգացածը արտայայտում է լիովին: Կան տաղանդներ առանց նուրբ զգացմունքի, կան և զգացմունքով մարդիկ առանց տաղանդի, բայց երիտասարդ Յովհաննէս Նալբանդեանը օժտւած է այդ երկու պարզեաներով էլ հաւասարապէս:

ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

Յունիսի 17-ին կայացաւ Թիֆլիսի ժողովարանի ալգում մեր երիտասարդ ջութակահար Յ. Նալբանդեանի երրորդ նւագահանդէսը: Այս անգամ մեծ բազմութիւն էր հաւաքւել: Մարդ քանի լսում է պ. Նալբանդեանին՝ այնքան համոզւում է, որ մեծ տաղանդ պիտի լինի նա ասլագայում: Նրա ամեն մի նւագած կտորը, ինչքան էլ որ հասարակ լինի դա, բանաստեղծական քաղցրահնչիւն թելերով է ոլորած—լսողութիւն, որ շատ սակաւ երաժիշտներին է պարզւած: Ամենաանձաշակ մարդն անգամ—երաժշտական տեսակէտից զգացւում է լսելով նրա նւագած Գոգարի «Օրորքը» կամ Երնոտի «Էլէգիան»: Նրա ջութակը չէ նւագում, նա իր առաջ նստած՝ յուզւած բազմութեան հետ խոսում է, հին հելլենական բանաստեղծ-երգչի նման նա մերթ հերոսների քաջագործութիւններն կարծես պատմելիս լինի և սլափառ ջութակը այնպիսի հնչիւններ է հանում, որ մարդ ակամայ ներկայացնում է այդ հերոսներին ճակատամարտի դաշտում—բայց ահա՝ ընկաւ հսկան—իսկ հեռու՝ նրա այլին օրորք է ասում իր տղային և արտասուալի աչքերով մեղմահնչիւն երգում. «Քուն եղիր, պալաս, որ մեծանաս, վերցնես հօրդ զրահները, և նրա նման հերոս դառնաս»...

լում են հնչիւնները—և այստեղ միայն սթափւում է մարդ և տեսնում որ ջութակն էր այդպիսի երգեր երգում:

Պետերբուրգում գուր չեն ասում որ Նալբանդեանը իր ջութակով երգում է:

ՄԱՆՐ ԼՈՒՐԵՐ

Էջմիածնում կաթողիկոսի ընդունելութեան համար հապճեպ սլափառութիւններ են տեսնւում: Վեհարանը կարգի է բերւում: Հրաւիրակ են ընտրւած Արիստակէս եպ. Սեդրակեան և Սարգիս եպ. Գասպարեան, որոնց ուղեկցելու են նաև Եփրեմ և Մեսրոբ արեղաները: Գեռ յայտնի չէ՝ որտեղ պիտի ընդունեն հրաւիրակները Նորին Վեհափառութեանը՝ Բաթումում թէ Օդէսայում, կամ նոյն իսկ Երուսաղէմում:

Երուսաղէմից մեզ յայտնում են մայիսի 24-ից, որ մայիսի 20-ին այնտեղ ընդհանուր հիւսիսափառի Հայրիկի մօտ այցելութեան եկաւ և Կ. Պոլսի դեսպան Նելիգովի կողմից շնորհաւորեց Նորին Վեհափառութեան հաստատութիւնը և վաւերացումը ի Հայրապետութիւն՝ ռուսաց կայսեր կողմից, և միանգամայն յայտնեց թէ մայիսի 19-ից սկսած Սուլթանի հպատակութիւնից արձակւած է և մտած ընդ հովանաւո-

րութիւն Ռուսիայի, նաև իմացրեց թէ Նորին Վեհափառութեան ճամբորդութիւնը պիտի լինի Տրեխտի վրայով առանց Կ. Պոլսից անցնելու: Այժմ սպասւում է Էջմիածնի հրաւիրակների գալուստին, որ օր առաջ Վեհափառ մեկնի դէպի իր Աթոռը:

Երևանեան թեմական դպրոցի հոգաբարձուների ընտրութիւնը չրկայացաւ յունիսի 17-ին, որովհետև այդ օրը եկեղեցական պատգամաւորները յայտարարեցին թէ ինկատի առնելով կաթողիկոսի պաշտօնապէս հաստատելը՝ իրենք յարմար են դատում ընտրութիւնները յետաձգել մինչև Վեհափառի գալուստը:

Ձանազան քաղաքներից և գիւղերից նամակներ ենք ստանում, որոնց մէջ նկարագրւում է ժողովրդի անհուն ուրախութիւնը Վեհափառ Հայրիկի հաստատութեան առիթով:

Արտասահմանեան թերթերը առաջարկում են եւրոպական հայ գաղթականութիւններին առանձին պատգամաւորութիւններ ուղարկել Տրեխտ՝ Վեհափառ Հայրիկին ընդունելու և մինչև Վիէնա ուղեկցելու համար: Շատերը ուրախութիւն են յայտնում այն առիթով, որ կաթողիկոսն անցնելու է Եւրոպայով:

Իգգիբից մեզ Հաղորդում են, որ Ալաշկերտից նոր և նոր Հայ գաղթականներ են անցնում ռուսաց սահմանները և ցրվում Սուրմալի և Եջմիածնի գաւառների գիւղերում: Մի քանիսը գրանցից մտադիր են դիմելու կառավարութեան աղերագրով, որ իրենց Հող տալ գիւղ Հիմնելու: Սպասուում են գաղթականների նոր և աւելի բազմաթիւ խմբեր:

«Արարատի» հրաւերը, Երեւանի և Եփրատի գաւառի Հայերին օգնելու համար, արձագանք գտաւ Ախալքալաքում. մի համեստ ճաշկերոյթի ժամանակ հանդիսականները չքղացան ըստ կարողութեան չափու նպաստել նրանց այս նեղ դրութեան մէջ և հանգանակեցաւ 23 ռ. 40 կ.: Ցանկալի էր, որ Ախալքալաքը օրինակ դառնար միւս քաղաքներին:

Բաթումում Հայ և մահմեդական մշակների մէջ կռիւներ են ծագել:

Այս 1892³/₈ ուսումնական տարւոյ մէջ Լազարեան ճեմարանի դասընթացքը աւարտել և հասունութեան ատոեստատ են ստացել 10 հոգի այն է՝ 1 հրէայ, 1 գերմանացի, 4 ռուս և 4 Հայ (Սեդրակ Աւետեաց-Շուշեցի, Գէորգ Ատոմեանց-Ջաքարթալցի, Աղեքսանդր Դադաշեանց-Ղազանցի և Յովհաննէս Սուլխանեանց-Ագուլեցի):

Արտասահմանեան լրագիրների աւելով, խուլերան արագ տարածւում է Փոքր Ասիայում: Տիգրիսի ստորին մասերում և Շատուել—Արաբում հազարներով են վախճանւում: Սարսափը բնդհանուր է, բնակիչները ձգում են ազգականների գիւղերը և փախչում ուրիշ տեղեր:

Կամաց կամաց Հայերի մէջ ևս տարածւում է մի գովելի սովորութիւն՝ խմբեր կազմել երիտասարդներին ուսում ստանալ օգնելու համար: Այսպէս Գանձակում չորս հոգի վճռել են ամսական

յայտնի գումար իրանց մէջ հաւաքել և պ. Շ. դիւրութիւն տալ բարձրագոյն ուսում ձեռք բերելու արտասահմանում:

Մոսկւայի վաճառականութիւնը դիմել է Ֆինանսների նախարարին խնդրելով որ շուտով կապի առևտրական պայմանագիր Ռուսաստանի և Պարսկաստանի մէջ և որ միջոցներ ձեռք առնեն խանգարելու անգլիական Ռէյտեր բանկին ընդդիմադրել ռուսաց շահերին Պարսկաստանում:

Բարձրագոյն հրամայւած է վերածել պետական կալւածների նախարարութիւնը երկրագործութեան և պետական կալւածների նախարարութեան՝ ընդարձակելով և լրացնելով համապատասխան իրաւասութիւնը:

Մտադրութիւն կայ փորելու արևելեան Անդրկովկասում 4,500 վերստ երկարութեամբ առուներ երկիրը ջրելու համար: Որովհետև այդ նպատակի համար ահագին գրամագուլիւ է հարկաւորւելու, պետական կալւածների նախարարութիւնն առաջարկել է տեղական վարչութիւններին սկսել աշխատութիւնները միաժամանակ մի քանի կէտերում՝ աշխատելով այդ գործի համար գրաւել տեղական գրամագուլիւները, իսկ կառավարութիւնից առաջարկելով միայն նպաստ:

Աւարտել են ուսումը ներկայ թիւն—1-ին կրասիական գիմնազիօնում—45 հոգի, որոնցից 9-ը Հայ են. արժաթէ պատւագրամ ստացել է Չմշկեանը. 2-րդ գիմնազիօնում—22 հոգի, որոնցից 8-ը Հայ են. ռէալական դպրոցում—17 հոգի, որոնցից 4-ը Հայ են, 1-ն օրիորդական գիմնազիօնում—54 հոգի, որոնցից 22 Հայուհի են. 2-րդ օրիորդական գիմնազիօնում—20 հոգի, որոնցից 7 Հայուհի են, սրանցից օր. Նիլս. Շահնազարեանը ստացել է ոսկէ, օր. Սոֆիա Գուրգենբէկեանը—արժաթէ պատւագրամ:

Լուր կայ որ Վլադիկաւկասի

երկաթուղին մօտ ժամանակներում բանալու է այլ ևս երեք ճիւղ—Ստաւրոպոլի, Եյսկի և Մայկոպի:

Պետերբուրգում մշակում է նոր օրինադիժ կաթնային արգիւնաբերութիւնների վրայ վերահսկելու մասին: Կաթի կեղծելու համար, մինչև անգամ ջրով խառնելու համար, նշանակւած է պատիժ 25 ռ. մինչև 500 ռ. կամ մինչև 8 ամիս բանտարկութիւն:

Ինժեներ Տոմալևսկի խնդրամտոյց է եղել որ մի բաժնետոմսական ընկերութիւն Հիմնել Դաղստանում գտած արծաթէ և արճիճէ հանքերը մշակելու համար:

Պետերբուրգից հեռագիր է ստացւել Ֆինանսների նախարարից, որը պատւիրում է որ Թիֆլիսի Գաղաքային Վարկի ընկերութիւնը անմիջապէս հրաւիրի փոխառու-անդամներին ժողովի և ընտրի նոր լիազօրներ:

Ժամանակ. Խմբագիր

Բ. Գ. ԼԻՍԻՑԵԱՆ.

Հրատ. Տ. Նազարեան.

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Սոյն 1893 թ. «Տարազ» առաջին կիսամեակի բովանդակութիւնը և երեսը կուղարկել բաժանորդներին հետևեալ №-ի հետ:

Երգիծարան
ՅԱԿՈՒ ՊԱՐՈՆԵԱՆԻ
լուսանկար պատկերը
ՀՐԱՏ. Վ. Գ. ԶԱՐԳԱՐԵԱՆԻ
Գոյացած հասոյթի մի մասը որբերին է պատկանում:
Գինն է 5 դրուշ, Ռուսիայում 50 կ. վաճառւում է Վ. Պոլսում, Վ. Գ. Զարգարեանի գրավաճառանոց-թղթավաճառանոցում, իսկ Թիֆլիսում՝ Կենդրոնական գրավաճառանոցում:

Շ Ի Ր Վ Ա Ն Զ Ա Դ Է Ի

ԱՐՄԷՆ ԴԻՄԱՔՍԵԱՆ

Վ Է Պ Ը

Առանձին գրքով լոյս կրտեսնի մինչև ներկայ լսնիսի վերջը:

Գինն է Բիֆլիսում . . . 1 ռուբլ 25 կոպ.
Ճանապարհածախսով . . . 1 , 50 ,

Գրավածառներին գիջումով:

Ծախում է միայն հեղինակի մօտ: Դիմել ան-
միջապէս այս հասցեով. Тифлисъ, Грибоѣдовская,
№ 7, ШИРВАНЗАДЭ.

Ա. Զ. Դ

Կովկասի Հայոց Բարեգործական Ընկերութեան
Խորհուրդը սրանով յայտարարում է ի գիտութիւն
այն անձանց, որոնք ցանկանում են ուսուցչական
իրաւունք (ցենզ) ստանալու պատրաստել՝ դիմեն
Թիֆլիսում Խորհրդին (գրասենեակ Հայոց Հրատա-
րակչական Ընկերութեան, Բարոնական փողոց), իսկ
Շուշում և Ախալցխայում Ընկերութեան տեղա-
կան վարչութիւններին, որտեղ իրանց յարմարու-
թիւն կըտրւի վերոյիշեալ նպատակին հասնելու
համար:

Դ ավրէժի Արամեան և Ս. Ա. Ն. այլ
դպրոցաց յառաջիկայ 1893—94 տարեշրջանի համար
պէտք են Հայերէնի, Հայոց պատմութեան, Աշխարհա-
դրութեան, Թւարանութեան, Գրութեան և Ռուսերէն լեզւի
ռւսացի չնեք:

Յանկացողները թող հաճեն պայմաններին նկատ-
մամբ դիմել նոյն դպրոցաց

Տնօրէն Նազար Գորոյեանցին:

Խ.

ՊԱՐՏԷԶ „ԿՍԽԵԹԻՍ.“

Վ. Ե. ր ա յ ու մ ՝ խ ա չ ի մ օ տ

(Նախկին Սաքար Եւ Ե) Ետեւած է մայիսի 10—ից յառ-
կապէս ընտելեղէնա հասարակութեան համար: Պ.պ. Յայցելու-
ները կըղանեն ըստ յարմարութեան իւրեանցը: Ընդունում է մ
սլաուէրներ ընտանեկան ճաշերի, ընթերցանութիւնի, պիւնիկներ
և այլն, համար: Որքանիւ ըստ ֆեյտ և խոհանոց և Եր-
պան և տոնական կերակուրներ՝ ամենաթարմ մթերքի:
Միշտ կայ Կուրի թաղայ ճակի: Խ մ ի չ. ք ն ե ր արտասահման
և տեղական՝ ամենալաւ ֆիլմաների, իշխ. Անդրոնիկով-
Գորոյեանի, Ճաւաւաճէի, Կոմ Դերեմուսի և այլոց, 30 կ-
պէկով և աւելի թանգ. դարի ջուր Վեպելի և Գիւ-
րիի, Թաղաւորական շէշը 20 կոպ: Անձրեկ պաշտպանութե-
համար կան դաշինք և դատաւանական ակնք: Պատէրնե-
քը կատարում են անձնական վերահսկողութեան ներքոյ: Մա-
ռաների քաղաքավարութեան համար երաշխաւոր է մ:

Ն. Զիւլախիճ.

1—1

ԲԱՅԻԱՆԻ Է 1893 Թ. ԵՐԿՐՈՐԴ ԿԻՍԱՄԵԱԿԻ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԿՐՈՒ
ԹԻԻՆԸ

պատկերագարի Ա. Զ. ԲԻԻՐԸ և ՏԱՐԱԶԸ

կը շարունակեն հրատարակել

Վշտական աշխատակցութեամբ պ. պ. Գաբրիել Միրզոյեանցի և
Ստեփան Լիսիցեանցի, նոյն ծրագրով և դիրքով.

Կէս տարւայ բաժանորդներն է՝ «Աղբիւրներ» 1 ռ. 80 կ. իսկ «Տարագին» 3 ռ., ամսական
«Աղբիւրներ»—30 կ., «Տարագին»—50 կ.: Ընծաներ կըստանան կէս տարւայ «Տարագին» և ամբողջ
տարւայ «Աղբիւրներ» միատեղ գրողները, վճարելով ճանապարհածախք եօթը երկու կոպէկանոց
մարկա:

Ապառիկ ոչ ոքի չի ուղարկում. ուսուցիչները, ուսանողները եւ աշակերտները գրելով «Աղ-
բիւրներ» եւ «Տարագին» բաժանորդ, կարող են վճարել մաս մաս—2 ռ. յուլիսին, 1 ռ. 80 կ. օգոստոսին և
1 ռ. սեպտեմբերին:

Յանկացողները կարող են ստանալ 1893 թ. լոյս տեսած ըստ համարները: «Տարագին» առաջին
կիսամեակի համարները, որոնք կաղմում են մէկ ամիսի հատոր, արժեն 2 ռ.:

Խմբագրատունը նորից ուղարկում է չքատացած համարները միայն այն բաժանորդներին, որոնք
համարը չքատանալու մասին յայտնում են զրտանեակիս համարը լոյս տեսնելուց յետոյ երկու ամսւայ
ընթացքում:

Հասցէն փոխելու համար վճարում է 35 կոպ. մարկա:

Հասցէն. Тифлисъ, Редакция иллюстр. журн. Агбуръ կամ Таразъ, իսկ արտասահմանից՝ Tiflis-Caucase
Rédaction des jour. illustrés Agbur կամ Taraz.